

ROLUL PROFESORULUI EUGEN HULEA ȘI AL ASTREI ÎN RIDICAREA ȘI INAUGURAREA MONUMENTULUI DE FOR PUBLIC NAȚIONAL: OBELISCU HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN DIN ALBA IULIA (1934-1937)

*director-adjunct în Colegiul Tehnic „Cibinium” Sibiu, Comitetul Român de Istoria Filosofiei, Științei și Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov

**profesor, Liceul Tehnologic „Avram Iancu” Sibiu & Școala Gimnazială „Radu Selean” Sibiu, Comitetul Român de Istoria Filosofiei, Științei și Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov

Prof. Daniela CURELEA*
Prof. dr. Dragoș L. CURELEA**

Abstract: *The paper presents the historical context in which the national public monument “The Horea, Closca and Crisan” Obelisk, in Alba Iulia was build.*

Keywords: *monument, public, national, obelisc, Alba Iulia.*

Ridicarea acestui monument național de for public, denumit: Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan din fața Porții a III-a a Cetății bastionare Alba Carolina/Alba Iulia, a fost prilejuită de comemorarea a unui secol și jumătate de la desfășurarea Răscoalei din Transilvania, care a fost condusă de frunțașii români ai moșilor, între 1784-1785. Un rol important în proiectarea și edificarea acestui monument a avut și conducerea Despărțământului Alba Iulia al Astrei, cu deosebire profesorul Eugen Hulea, director al Liceului „Mihai Viteazul” din localitatea menționată mai sus și președinte aflat în primul mandat de conducere al despărțământului Astrei din județul Alba¹.

Într-un volum apărut relativ recent, universitarul albaiulian Valer Moga menționa „Monumentul despre care vorbim este, înainte de toate, rodul unei stări de spirit”². Emulația generală care a condus, între 1934-1937, la edificarea și inaugurarea acestui monument albaiulian a fost cauzată, în cea de-a patra decadă a secolului XX, de împlinirea celor 150 de ani de la celebra revoluție țărănească, cu un pronunțat caracter anti-nobiliar, cu implicații sociale în Transilvania ultimelor două decenii ale veacului al XVIII-lea. Remarcăm însă că ideea edificării unui monument comemorativ pentru marii transilvăneni români de la 1784-1785 a aparținut noii conduceri a Astrei, în frunte cu Vasile Goldiș, care a fost aleasă și aclamată în adunarea generală a Astrei, care s-a desfășurat în Timișoara (28-29 august 1923).

¹Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp. 61, 99; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 70; Nicolae Josan; Ioan I. Șerban, *Profesorul Eugen Hulea (1899-1982)*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXI, 1983, p. 439-441.

²Valer Moga, *Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 348-352.

În atare condiții, Centrala din Sibiu a instituției, dar și comitetele locale de conducere din despărțămintele transilvane ale acesteia, au cinstit ziua de 1 Decembrie, care a devenit cu trecerea timpului Ziua Astei. De asemenea, în ședințele Comitetului central al instituției, remarcăm idei care făceau referire la edificarea în Alba Iulia a unui monument/obelisc comemorativ în cinstea frunțașilor revoluției de la 1784-1785, Horea, Cloșca și Crișan, ca urmare a publicării unui concurs de proiecte în acest sens. În același timp, conducerea Astei a urmărit edificarea unui Muzeu al Unirii în Cetatea Alba Iulia³. Câțiva ani, nu s-au găsit sumele necesare pentru edificarea acestui proiect: Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan. Însă, după Unirea cea Mare din anul 1918, Centrala de la Sibiu a Astei a înțeles că orașul Alba Iulia trebuia înzestrat cu așezăminte cultural-naționale, dar și cu monumente de for public, care să-i consolideze atât statutul de oraș simbol al unității națiunii române, cât și prestigiul de Cetate a Unirii, iar evident, edificarea unui monument respectiv a unui muzeu, erau demersuri de amploare și care solicitau sume importante, astfel că proiectele acestea au așteptat. Muzeul Unirii, gestionat de Asociațiunea din Alba Iulia, fiind dat în folosință în cadrul Serbărilor Unirii (1929), ridicarea monumentului național de for public: Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan, a trebuit să mai aștepte până în 1937.

De notat că Astra a fost mandatată de guvernul liberal să organizeze Serbările Unirii, în Alba Iulia, la împlinirea unei decade de la Unirea din 1918, promițându-i instituției naționale din Transilvania concursul financiar, dar căderea executivului liberal român a avut drept consecință imediată pentru Astra sistarea sprijinului financiar promis, astfel că înălțarea în Alba Iulia a unui edificiu care să immortalizeze și, depotrivă, să comemoreze fapta frunțașilor români ai răscoalei țărănești din Transilvania trebuia să mai aștepte⁴. O principală cauză a acestei amânări a fost și venirea la putere, începând din noiembrie 1928, a Partidului Național Țărănesc, care a determinat marginalizarea Astei în proiectatele Serbări ale Unirii, cu deosebire pe fondul mai vechilor animozități între Vasile Goldiș, președintele Asociațiunii și Iuliu Maniu, noul Prim-ministru al României, iar activitatea efectivă a fost amânată până în luna mai 1929⁵.

În 1929, noul guvern român național-țărănesc, prezidat de Iuliu Maniu, a organizat și desfășurat în Alba Iulia în luna mai a aceluiași an Serbările Unirii. În atare situație, notăm că realizări trainice, durabile, ocazionate de această festivitate aniversară, au fost puține, iar ele s-au datorat programului Centralei Astei din Sibiu și al structurii sale locale din Alba Iulia. Rememorăm succint, în rândurile următoare, cele patru inscripții din Sala Unirii, dăltuite în marmură, acestea reproducând atât

³Transilvania, anul 59, nr. 12, 1928, p. 959; Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950). Noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2005, p. 141.

⁴Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 66; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 431.

⁵Valer Moga, *Serbările unirii. Alba Iulia - 20 mai 1929*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXII, 1985, pp. 293-303; Idem, *Serbările Unirii*, Alba Iulia - 1929, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 344-347.

⁶Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (în continuare se va cita prescurtat: M.N.U.A.I.), Colecția documente, Fond „Astra”, Alba Iulia, dosar 3098, doc. nr. 73; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiană, 2015, pp. 594-597.

⁷Leonte Opreș, *Muzeul Unirii. Anuarul I pe anii 1929-1930*, Alba Iulia, 1931, p. I-XXX; Gabriela Mircea; Ioana Rustoiu, *Aspecte ale activității Muzeului Regional Alba Iulia (1939-1940), oglindite în arhiva Ținutului Mureș*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis, Series Historia & Patrimonium*, LI, 2014, pp. 401-415; Valer Moga, *Serbările Unirii. Alba Iulia-1929*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, pp. 345-346.

⁸M.N.U.A.I., Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia, dosar 3101, doc. nr. 396; Liviu Palihovici, *Monumentul „Horea, Cloșca și Crișan” din Alba Iulia*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XVIII, 1980, p. 559; Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, p. 52.

⁹Liviu Palihovici, *Monumentul „Horea, Cloșca și Crișan” din Alba Iulia*, p. 558-559; Valer Moga, *Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, pp. 349-351.

¹⁰*Ibidem*, p. 350. Menționăm că profesorul I. Vuia din Caransebeș nu a mai văzut cu ochii săi inaugurarea operei pentru care s-a dedicat, deoarece acesta s-a stins din viață în cursul anului 1933.

Rezoluția Marii Uniri de la Alba Iulia, cât și documente care au fost în strânsă legătură cu participarea statului român la campaniile Marelui Război. Poate cea mai de seamă ctitorie a Astei în decadele interbelice a fost Muzeul Unirii, care a fost instalat în partea nordică a Catedralei Încoronării, în urma unui acord semnat de episcopul militar de Alba Iulia, Ioan Stoia și profesorul Ioan Sandu, directorul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia și președintele Despărțământului central județean Alba al Astei⁶ și a rămas în custodia despărțământului albaiulian al Asociațiunii, până în anul 1938, an de la care a trecut în structura Ținutului regal Mureș, ca serviciu cultural propriu-zis și care și-a avut reședința în Orașul Unirii, avându-l la conducere pe profesorul Ion Berciu⁷.

Notăm că din cursul anului 1933 a fost reluată, într-una dintre ședințele comitetului de conducere albaiulian, prezidat de notarul Romul Boca, ideea edificării acestui obelisc în orașul Alba Iulia. Astfel, remarcăm că în urma acestei ședințe extraordinare a biroului județean al Astei din Alba Iulia, s-a decis înființarea unui grup de acțiune sub coordonarea profesorului E. Hulea marcarea acestui notabil eveniment istoric, al românilor transilvăneni, prin ridicarea în orașul Alba Iulia a unui monument național de for public, prin care să fie comemorată prin dimensiunile sale, dar și prin măiestria artistică a realizării, fapta frunțașilor ardeleni Horea, Cloșca și Crișan⁸. În atare condiții, remarcăm că aplicarea acestui proiect ambițios impunea resurse care depășeau posibilitățile materiale ale Despărțământului central județean Alba al Astei, însă, conducerea acestei structuri locale nu a renunțat. Pe cale de consecință, membrii structurii locale albaiuliene au susținut o campanie constantă, atât în plan local, cât și național, pentru identificarea și strângerea sumei necesare. Astfel, conducerea Astei albaiuliene a apelat în mod public, prin intermediul ziarelor și a conducerii inspectoratelor școlare județene, la sprijinul noii generații a României acelei perioade. De asemenea, s-a urmărit sensibilizarea învățătorimii românești din mediul rural, a cadrelor didactice din mediul urban, a elevilor și familiei de proveniență a lor. Notăm că, în urma acestui apel public, s-au strâns în conturile despărțământului albaiulian sume de bani provenite din toate colțurile României, până și din Basarabia, Cadrilater și Dobrogea⁹. Contribuțiile amintite au fost modeste, însă erau marcate de simbolistica edificării în Orașul Unirii a unui monument comemorativ pentru eroii răscoalei românești din Transilvania, de la 1784-1785.

De notat este efortul întreprins de profesorul Iuliu Vuia din Caransebeș, care a strâns în acest scop 150.000 lei¹⁰. În efortul acesta, al Astei din Alba Iulia, s-au implicat diferite structuri profesionale: învățători,

profesori, funcționari, preoți ai ambelor confesiuni românești din Transilvania, chiar figuri de politicieni în vogă în acele momente. Remarcăm, în sensul îndeplinirii acestui scop, semnarea unui *Memoriu public* în anul 1934, de către liderul național-țărănist Ion Mihalache, Pantelimon Halippa, important fruntaș basarabean și Octavian Goga. Ca urmare a acestui demers public, membrii Camerei inferioare a Parlamentului României și-au donat diurna pentru o zi, pentru această cauză. Se adunaseră cu acest prilej 260.000 lei¹¹.

În pofida sprijinului general, Asociațiunea Transilvană nu a strâns în urma apelului și a contribuției publice decât 700.000 lei din cei 3 milioane necesari pentru ducerea la bun sfârșit a proiectului și inaugurarea monumentului menționat mai sus. Pentru a nu eșua un proiect de anvergură publică națională, în jurul căruia s-a făcut o campanie de presă impresionantă, Guvernul a oferit restul sumei de 2.300.000 lei. De notat că, în 28 februarie 1935 s-a comemorat în Alba Iulia supliciu la care au fost supuși în același oraș Horea și Cloșca în urmă cu 150 ani. Evident că starea emoțională colectivă care s-a format a produs efectele scontate, atât în ceea ce privește opinia publică, cât și pe cei care puteau asigura sumele necesare pentru ca proiectul să pornească și să fie dus la bun sfârșit.

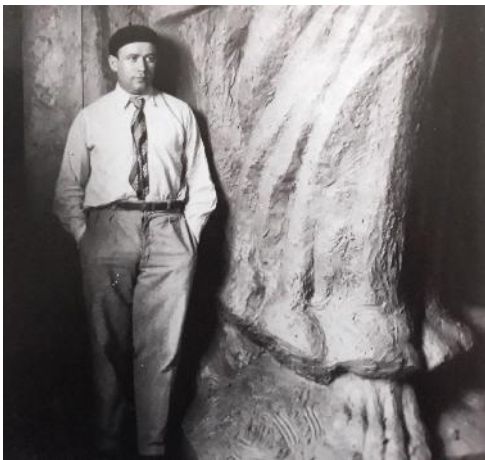

Foto 1. Sculptorul Ioan Fekete.

Orașul Unirii, nici în ceea ce privea forma monumentului și nici în ceea ce presupunea sumele de bani, care i-ar fi revenit ca onorariu pentru serviciile oferite. Demersurile de proiectare, cât și pe acelea de edificare a monumentului Obelisc Horea, Cloșca și Crișan, au fost încredințate unei echipe formate din Iosif Fekete Negruțiu¹² și Octavian Mihălțan, care au pus

¹¹Valer Moga, *Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan*, p. 350.

¹²Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, p. 52; Valer Moga, *Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan*, p. 351; Claudiu Alexandru Vitanos, *Imaginea României prin turism, târguri și expoziții universale*, București, Editura Mica Valahie, 2011. Iosif Fekete Negruțiu a pornit inițial ca ucenic metalurgist la Uzinele din Hunedoara în anul 1919. După doi ani se afla deja în București ca student la Academia de Belle Arte. Până în anul 1935, I. Fekete Negruțiu a primit mai multe premii de profil acordate la Salonul Oficial de Sculptură. În anul 1935 i-a fost inaugurată opera „Monumentul eroilor Aerului” din Capitală. Acest succes dobândit de I. Fekete, considerăm că a fost cartea sa de vizită care l-a recomandat comitetului de lucru din Alba Iulia și care l-a acceptat pentru a realiza proiectarea și edificarea monumentului: Obelisc Horea, Cloșca și Crișan în localitatea menționată anterior.

Foto 2 și 3. Imagini din perioada realizării monumentului.

în practică proiectarea artistică a monumentului, partea de arhitectură a noului edificiu albaiulian și diligența tehnică a șantierului care a fost deschis.

Cu privire la stilul artistic în care se încadrează Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan din Alba Iulia, notăm că este vorba despre Art Deco¹³, iar I. Fekete Negruțiu a îmbinat, într-o manieră originală, o idee istorică cu o mare încărcătură emoțională cu modernismul în arte, având ca finalitate acest monument, care a fost inaugurat în anul 1937, în fața Porții a III-a a Cetății Alba Iulia. Obeliscul amintit, despre care am făcut succinte referiri în această prezentare, are înălțimea de 22,5 m și este amplasat pe o terasă care face posibilă vizualizarea sa de la mai multe zeci de kilometri. Silueta sa este pronunțat zveltă, ceea ce îi conferă în plan vizual, o înălțime și mai mare.

Notăm și că, altorelieful de pe fațadă îi prezintă privitorului pe cei trei frunțași români ai răscoalei transilvănene, în fața țaranilor pe care i-au condus. De asemenea, remarcăm că pe una dintre fațadele sale, monumentul are atașată o sculptură a zeiței Victoria/Nike care este înfățișată privitorului ca fiind înaripată și purtând o cunună de lauri în mâna sa dreaptă. Evident, înțelegem că diadema de lauri este destinată eroilor români martirizați în această cetate bastionară prin supliciiul lor din anul 1785.

¹³Stilul artistic Art Deco, a apărut în Franța după anul 1900. S-a remarcat ca fiind dominant cel puțin pentru o jumătate de veac, în domeniul artelor decorative, sculptură, arhitectură, atât în Europa, cât și pe alte continente. Stilul acesta are ca amprentă originală îmbinarea motivelor geometrice cu cele florale și cu eleganța și frumusețea corpului uman.

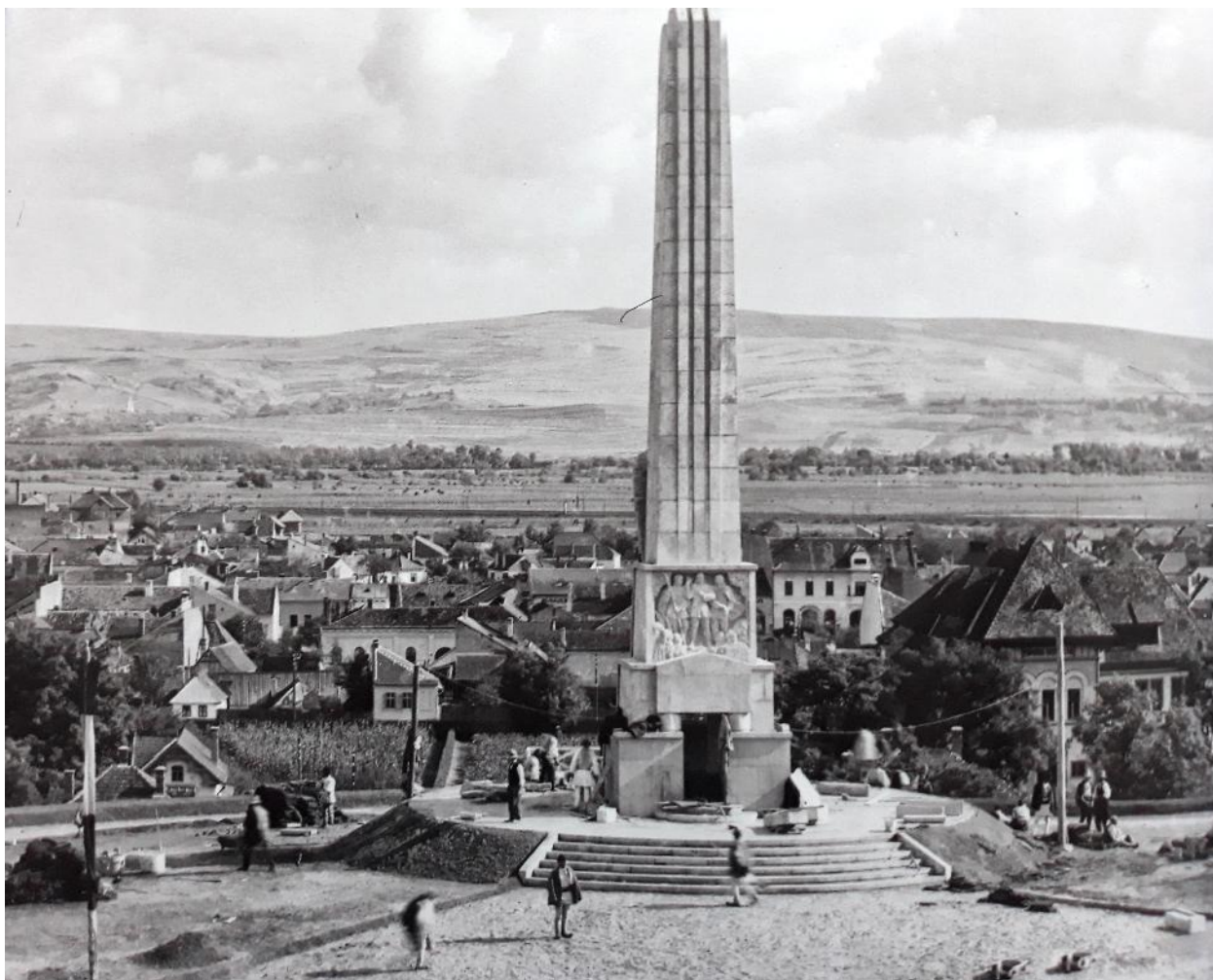

Foto 4. Obeliscul Horia, Cloșca și Crișan, 1937.

Mai remarcăm și că zeița Victoria/Nike de la Alba Iulia este potențată vizual și imagistic prin combinarea reușită de echipa sculptor-arhitect, între grația feminină și puterea ideii care a stat la temelia ridicării acestui monument comemorativ¹⁴. Menționăm totodată că Societatea pe acțiuni Pietroasa din localitatea Deva a furnizat materialul necesar ridicării monumentului - calcarul de Banpotoc -, dar și o rocă mai dură, mai rezistentă, numită trahit, care stă la temelia edificiului, ca soclu al său¹⁵.

¹⁴Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, p. 52; Valer Moga, *Obeliscul Horea, Cloșca și Crișan*, p. 352.

¹⁵*Idem*. De notat și că aceeași societate din Deva, a oferit în aceeași perioadă, calcar și trahit ca material de construcție, utilizat în edificarea Monumentului de la Mărășești.

Foto 5. Regele Carol al II-lea la inaugurarea Obeliscului în 14 oct. 1937.

Foto 6. Personalități la inaugurarea Obeliscului în 14 oct. 1937.

Foto 7. Inaugurarea Obeliscului în 14 oct. 1937.

Inaugurarea acestui monument național de for public a avut loc în 14 octombrie 1937, în cadrul unor celebrări naționale regale¹⁶. De față au fost, cu acest prilej, regele Carol al II-lea al României, principele Mihai-Mare Voievod de Alba Iulia, dar și personalități politice, militare și bisericești, atât centrale, cât și locale. Și poate în această pleiadă de participanți, se impune să menționăm și prezența profesorului albaiulian Eugen Hulea, directorul Liceului „Mihai Viteazul” din localitate și președintele Despărțământului central județean Alba al Astei, cel care, în fruntea comitetului local de acțiune a știut poate cel mai bine, între 1936-1937, care a fost situația colectei publice care a permis, împreună cu sprijinul material consistent al Guvernului României, ridicarea și inaugurarea, în Alba Iulia, a Obeliscului Horea, Cloșca și Crișan, important monument de for public național comemorativ¹⁷.

În concluzie, remarcăm în încheierea acestui succint articol, utilitatea comunitar-socială a monumentului albaiulian menționat anterior și subliniem calitatea sa ca principal vector al memoriei și deopotrivă a măreției locului, în imediata apropiere a Cetății de Piatră, a Munților Apuseni. Pe soclul din trahit, mai remarcăm o sumară, dar din plin încărcată de simbolistică și emoție inscripție, pe o placă de marmură: „Smerită închinare lui Horea, Cloșca și Crișan”.

Sursă fotografii: *Colecția Fotodocumentară* a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

¹⁶Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, p. 52; Liviu Palihovici, *Monumentul „Horea, Cloșca și Crișan” din Alba Iulia*, pp. 555-559.

¹⁷M.N.U.A.I., *Colecția Documente*, Fond „Astra” Alba Iulia, dosar 3101, doc. nr. 396; dosar 3108, doc. nr. 71-77; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, p. 70; Nicolae Josan; Ioan I., Șerban, *Profesorul Eugen Hulea (1899-1982)*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXI, 1983, pp. 439-441; Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, p. 52.